

Een deskundige leek aan het woord

‘Ik weet zelf vrij veel van restauraties af, zowel van muziekinstrumenten als van huizen, dat is mijn hobby. Ik restaureer zelf instrumenten en ik laat ook instrumenten restaureren. Elke restauratie heeft zijn eigen verhaal. Kent zijn eigen uitgangspunten.’

Een prachtig citaat, nietwaar? Van een monumenteneigenaar in Zaandijk. We hebben een gesprek op zijn kantoor, in zijn werkkamer. Het is een ruim en sober, maar met veel smaak ingericht vertrek. Aan de muur hangen foto's en tekeningen. Op de grond liggen tegeltjes en dossiers.

Ik denk in mezelf: heb best zin in een kop koffie...maar het is nogal onbeleefd ernaar te vragen, nietwaar? Hij is het vast vergeten. Begrijpelijk; hij is zo enthousiast aan het vertellen. Het is zijn hobby. Dat is me wel duidelijk. Mmmm....zou hij ‘t erg druk hebben als advocaat? Ongetwijfeld...Opletten, hij vertelt over het bouwjaar.

‘Dit kantoorpand, een rijksmonument, is in 1831 als woonhuis gebouwd door een koopman uit de Zaanstreek. In die tijd was het één van de hoogste huizen, vandaar dat het het Grote Huis heet en het maakte later deel uit van een industrieel complex. Ik heb het samen met mijn toenmalige compagnon gekocht, gerestaureerd en bruikbaar gemaakt voor kantoor.’

Verbouwing

‘Het pand was helemaal ingebouwd. Aan de achterkant was het verbonden met de achterliggende industriële bebouwing. Bij het losmaken van de achtergevel vonden we de oorspronkelijke zesruitsindeling uit de empire-tijd, welke we als uitgangspunt voor de raamindeling hebben genomen. Omdat we graag een parkeerplek wilden, hebben we een industriegebouw aan de zuidkant afgebroken en dat is nu parkeerterrein geworden. Zo hadden we gelegenheid om de gevel aan de zuidkant open te maken en exact dezelfde ramen en raamverdeling als aan de noordkant aan te brengen.

Beneden hebben we een schouw die er in de jaren vijftig uitgesloopt was weer ingebracht. We hebben hem uit een elders gesloopt monument gehaald dat in stukken was geslagen. Ik weet nog wel dat de vorige eigenaren eens langskwamen en bij het aanzien van de schouw zeiden: ‘Hé, die schouw hebben we er in de jaren vijftig uitgesloopt!’. Het was exact dezelfde schouw met precies dezelfde afmetingen.

In deze werkkamer zat nog lambrizing, die heb ik laten zitten. Dit plafond was doorgezaagd en er liep een trap recht naar boven. Het plafond hebben we laten herstellen: er zijn stukken gips bijgegoten, zodat dat weer in de oude stijl is hersteld. Ook de schuifluiken die achter het pand zitten, lagen er nog: die vond ik ergens op het terrein. We hebben ze weer ingebracht en alle oude onderdelen erbij laten maken zodat de zaak weer compleet is.’

De heer Wytéma vertelt een anekdote over de waakzaamheid die een monumenteneigenaar volgens hem moet hebben:

Vallende stenen

Op een gegeven moment kwamen er aan de binnenkant allemaal stenen naar beneden vallen, die ze in een bak hebben gegooid. Ik zag dat en zei: ‘Bewaar die nou, die stenen, want die zul je nog eens nodig hebben als je de achtergevel aan moet vullen’, want daar zaten grote gaten in. Nee, dat was niet nodig, de aannemer kon ze wel vinden, kocht ze wel op de handel. Ik had al aan de jongens van de aannemer gevraagd of ze die stenen apart wilden houden, maar dat deden ze niet, die gingen in de bak. Toen zei ik: ‘Zet ze dan voor mij apart, dan kom ik ze ophalen’,

maar ook dat deden ze niet. Toen besloot ik om ze `s avonds met mijn aanhangertje - ik woon hier verderop - uit die bak te halen. Dat heb ik gedaan, zo goed en zo kwaad als het kon, de hele en de halve stenen. Ik heb ze naast een hek bij mijn huis neergezet en dacht: die gaan wel eens een keer in de straat of zo, je weet nooit wanneer ze nog van pas komen. Ik weet langzamerhand wel hoe een aannemer denkt: die koopt stenen en neemt zo een post op in de begroting.

Enfin, na een tijdje hadden ze dergelijke stenen nodig, maar die konden ze natuurlijk niet vinden. Ik zei: 'Ga dan maar eens even bij mijn huis kijken, want daar staat een stapel stenen, volgens mij is dat precies hetzelfde formaat'. Dat geloofden ze niet, het was natuurlijk flauwekul. Bij zo'n bouw wordt een bepaalde kwaliteit partij stenen gekocht en de nette stenen gaan in de voorgevel en de beetje kromme stenen worden op een secundaire plek verwerkt. Uit het zicht. Uiteindelijk hebben ze de stenen weer hiernaartoe gehaald. Toen moesten ze een stelletje mensen huren om die stenen te bikken en die hebben toen in het zonnetje gezeten en die stenen in orde gemaakt. Dus zo kwamen er weer goede stenen in de achtermuur. Maar als ik ze niet gered had, dan waren ze weggegaan en hadden we niets gehad.'

Hulp van gemeente en rijksdienst

'Ik vind de opvatting dat je eigenlijk niks mag, een beetje achterhaald.'

Het valt ons tijdens de analyse van het verhaal van de heer Wytema op, dat hij gemengde gevoelens heeft over de hulp van gemeente en rijksdienst. Enerzijds waardeert hij hulp en is het goed om 'een rem te hebben op de plannen'. Anderzijds verschilt hij van mening met beide instanties wat betreft het terugrestaureren, de bron en de daaraan gekoppelde fiscale aspecten. Hij vertelt ons:

'De ervaring met de rijksdienst en de gemeente vond ik bij dit kantoorpand eigenlijk wel gunstig. Ze deden niet moeilijk over de raamindelingen en de veranderingen in het pand. Ik mocht betrekkelijk veel veranderen in het huis. Ik vind de opvatting dat je niks mag een beetje achterhaald. Zo wilde ik deze kamer in tweeën verdelen en de rijksdienst zei: 'Dat moet je niet doen. En de gang moet je ook zo laten'. Daar hadden ze groot gelijk in. Het is wel goed om een rem te hebben op de plannen, die vanwege efficiëncy redenen anders zijn dan goed is voor het pand. Ik ben nu erg blij dat ik deze grote kamer heb. Ik heb gerestaureerd vanuit het oogpunt dat het pand functioneel en zakelijk moet zijn. Datgene wat er is kunnen we zoveel mogelijk handhaven en terugbrengen in de oude staat. Datgene wat is verdwenen laten we verdwenen en de rest maken we zo modern en glad mogelijk.

Ik vind overigens dat je een huis zeer goed modern in kunt richten, met keuken en verwarming; alles erop aan. Maar als je alleen van modern houdt, moet je niet in een 17e eeuwse huis gaan wonen; kun je beter nieuwbouw zoeken. Daarom komen de meeste liefhebbers er, mét goede begeleiding van een architect, er volgens mij wel uit. Zeker wanneer de architect zijn klant de goede kant op stuurt. Dat kan hij wanneer hij een beetje ruggegraat heeft en niet alles doet wat zijn opdrachtgever wil.'

Eigen middelen

'We hebben de restauratie van het kantoor uit eigen middelen gefinancierd en hebben daardoor jarenlang krom gelegen. Omdat ons kantoor overgeplaatst moest worden, konden we niet wachten op subsidie, want we wilden er snel in. We dachten dat als we het zonder subsidie zouden doen, we sneller een bouwvergunning zouden krijgen. Dat is gelukt en we zijn snel aan de gang gegaan.'

Het blijft niet alleen bij de verhalen over zijn kantoorpand. De heer Wytema heeft meer ervaring met monumenten. Zo vertelt hij over de restauratie van zijn woonhuis, alsmede over enkele “reddingsacties” voor het behoud van oude panden in de regio.

Nog een monument

‘Ik heb in de loop der jaren zelf nogal wat restauratie-ervaring opgedaan, omdat ik ben begonnen met een woonhuis op het Verlanenpad, wat ook een monument is.

Het Verlanenpad is mijn woonhuis, het is niet zo’n rijk huis. Het is eigenlijk een vrij simpele woning, oorspronkelijk gebouwd als woning van de molenmakerij. Er stond een prachtige 17e-eeuwse schuur naast, een soort Zwitserse boerderij met overkragingen. Jammer genoeg is er vlak voordat ik eigenaar werd een tegelplateau gestolen. Gelukkig had de architect alles haarscherp gefotografeerd en er hangt nu een nieuw tableau op de oorspronkelijke plek.’

In zijn werkkamer zien we een aantal tegeltjes liggen. De heer Wytema vertelt ons dat hij die heeft gekocht om in een 17e-eeuwse woning aan te brengen. Hij zegt: ‘Dat is natuurlijk geschiedvervalsing, maar waarom zou je dat niet doen? Tegels horen in een huis, dus ik ga in de keuken een randje maken.’ Naast zijn interesse voor dergelijke details, is de heer Wytema ook geïnteresseerd in de bewonersgeschiedenis:

‘Ik heb onderzoek gedaan naar de bewonersgeschiedenis; ik weet wie hier hebben gewoond. Daarover verzamel ik allerlei oude foto’s en documentatie. Die vind ik in het gemeentearchief of in particuliere archieven. Laatst was er een fotoarchief van een man, die inmiddels is overleden en hij haalde uit zijn ordner zo alle foto’s van een pand; zó goed gedocumenteerd! En niet alleen oude foto’s maar ook kopieën van oude foto’s. Wat ik kan krijgen, zorg ik dat ik krijg.’

‘Het huis was erg vervallen en onder leiding van een uitstekende architect hebben we het gerestaureerd. Hij heeft ons behoorlijk goed en heel creatief begeleid. Maar er zijn een paar fouten gemaakt waar ik nu nog ellende van heb. Zo had ik het huis veel hoger moeten zetten, want het staat nu veel te laag; je kunt er niet onder kruipen. Dat is heel dom eigenlijk. Het is wel opgehoogd, maar dat was maar een halve meter en we waren net bezig toen ze de straat eromheen gingen ophogen. De verhouding tussen het huis en de omliggende straat en gronden veranderde daardoor. Nu staat het vrij laag met veel vocht en alle narigheid van dien.

In die tijd, zo’n 25 jaar geleden, had de toenmalige gemeente Zaandijk nog geen subsidieregeling. Ze waren niet goed op de hoogte van de rijks- en provinciale regelingen. Ze waren ook niet goed bekend met stadsvernieuwingsregelingen en combinaties daarvan met monumentenregelingen. En de architect die wist het beter, maar ook nog niet helemaal. Brieven raakten zoek bij de gemeente en in Zeist duurde het allemachtig lang voordat er een brief geschreven werd. Ik kon in die jaren het beste met mijn secretaresse naar Zeist gaan om daar de brief te laten tikken op het moment dat ze het eens waren en een besluit konden nemen. Ze hadden nog niet voldoende administratief personeel, dus dat duurde maanden, zo niet jaren.’

Een kwestie van doorzetten dus. Maar daar heb je wel voldoende informatie voor nodig. Via welke wegen kwam de heer Wytema aan benodigde informatie?

Kennis en ervaring

‘Ik heb die kennis in de loop der jaren opgedaan door met mensen te praten, veel te lezen en te zien. Bovendien heb ik ontzettend veel vrienden en ben ik met mijn tekeningen bij allerlei bevriende architecten langsgegaan en heb ik gevraagd: ‘Geef me je kritiek eens, wat vind je ervan?’ Ik heb zelf bouwmaterialen en stenen uitgezocht, alles wat ontbrak moest natuurlijk aangevuld worden.

Het was voor mij dus niet zo moeilijk om aan informatie te komen, hoewel dat soms nog wel eens moeilijk is. Ik zit nu in het bestuur van de landelijke federatie Het Behouden Huis, een club van restaurerende instellingen, dan hoor je ook hoe het één en ander werkt.’

Reddingsakties

‘Dat is nou het typische van Zaanse huizen: van buiten zie je niet wat het waard is. Het zit allemaal verborgen achter wandjes, zachtboard, plankjes, spaanplaat. Je moet daarachter kijken. Op een goed moment heb je daar ook intuïtie voor, dan zie je het.’

Het gaat volgens de heer Wytema om “gevoel” of “intuïtie”. Vanwege dat gevoel, dat alles te maken heeft met de liefde voor oude panden, was hij initiatiefnemer van diverse “reddingsakties”. Hij vertelt ons daar uitvoerig over:

‘Ik ben in de stichting Frans Mars terechtgekomen die zich met restauraties bezighield; dat was ook mijn belangstellingssfeer. Frans Mars was een stichting van Zaans Schoon: een heemschutachtige stichting die zich op regionaal niveau inzet voor behoud van het stads- en dorpschoon. En Zaans Schoon had het daadwerkelijk stadsherstelwerk uitbesteed aan Frans Mars.

Ik werd gevraagd voor het bestuur en op een gegeven moment liep ik tegen een schuurtje op van zes bij drie en een half. Het bleek een 18e-eeuws pandje dat bedreigd was. Later vond ik uit dat het een aanleunwoning was; een stuk wat aan een ander huis had vastgezet. Maar het was een zelfstandig deel, piepklein, voor een oude moeder of zuster. Dat woninkje dreigde verloren te gaan en op het moment dat het gesloopt zou worden, werd ik gebeld met de vraag of ik er belangstelling voor had. Dat pandje heb ik plank voor plank genummerd, gefotografeerd, gedemonteerd en opgeslagen, met als doel het elders neer te zetten. Het lukte niet om een geschikte plek te vinden en uiteindelijk kwam ik ergens hier in de buurt uit.

Enige tijd later bleek een pand met een mooie, lichtgroene klokgevel in Zaandam bedreigd te zijn. Het was een lichtgroene klokgevel; Claude Monet heeft hem zelfs eens geschilderd, in 1871, toen hij in de Zaanstreek was. Voor dat pand was een sloopvergunning aangevraagd en men wilde het buiten de Zaanstreek brengen. Ik kwam daarachter en dacht: hé, ik kan die klokgevel wel met dat schuurtje combineren op één plek in Zaandijk. Vervolgens heb ik met behulp van mijn vrienden een plannetje gemaakt en ben gaan praten. Ik heb wat schetsjes gemaakt en heb met de gemeente, de provincie en de rijksdienst overlegd; iedereen was laaiend enthousiast! Kijk, het was echt zo’n “hot” actie, dan móet je zélf iets doen. Ik heb subsidie aangevraagd en gekregen, ben daarin ontzettend geholpen door de gemeente Zaanstad.’

Een periode van restauratie volgde en de heer Wytema voelde zich daarbij sterk betrokken. Zo stak hij regelmatig zelf de handen uit de mouwen. Hij vertelt:

‘Het heeft mij veel tijd gekost. Ik stond `s nachts om 1 uur nog onder een lantarenpaal stenen te bikken omdat de metselaar de volgende ochtend anders niet genoeg had. Zo ging dat.’

‘Dat was in 1986. Iedereen was enthousiast, het was natuurlijk een reddingsactie waar iemand persoonlijk zijn nek voor uitstak. Geld was er niet, alleen een stadsvernieuwingspot. Monumentengeld was er niet. Er was eigenlijk veel te weinig geld voor restauratie. Toch heb ik beide panden gedemonteerd, heb ik ook toestemming voor gekregen en dat hier herbouwd in Zaandijk. Ik heb het zelf allemaal gedaan, eerst de fundering door een aannemer laten doen, met

een timmerman en ik als tekenaar. Toen ben ik, hoewel dat officieel niet mocht, zelf als architect opgetreden, heb tekeningen gemaakt. Van het schuurtje heb ik één ruimte gemaakt die nu als een concertzaaltje of vergaderruimte dient. We hebben er ook presentaties. Dat is in 1994 klaargekomen.'

Hij noemt nog twee voorbeelden.

'Om nog een mooi voorbeeld te noemen. Er was een pand, waarvan ik dacht dat het uit de 17e eeuw kunnen zijn, waar waanzinnig dikke balken in zaten. Als je een kenner bent kun je aan de afmeting van de balken zien dat daar wat achter moet zitten. Hele dikke balken zijn bij voorbeeld bijzonder. De eigenaar van dat pand was naar de gemeente gegaan en had een sloopvergunning aangevraagd. Belt die man mij op - er zijn veel mensen die zien mijn hobby - en zegt: 'Heb je nog belangstelling voor oude bouwmaterialen?'. Ik zeg: 'Altijd, ik kom wel even kijken'. En niemand had erop gelet dat het een 17e-eeuws pand was. Niemand dacht: dat kan wel eens een monument zijn. Ik zei: 'Goh, kunnen we hier niet iets aan doen?'. 'Nee, meneer, dat is jammer er is al een sloopvergunning afgegeven.' Nou, een grote hotemetoot hier had dat ook al gezien. Ik ben met die man gaan praten over die bouwonderdelen en zei: 'Ik wil wel alles hebben en ben bereid om daar mijn nek voor uit te steken.' Gelukkig ging die man zelf zijn pand 'uitpellen'. Maandenlang was hij aan het slopen en langzaam is hij 'omgebogen', ook door zijn vrouw, die vond het nog het meest interessant om het pandje te handhaven.

Hetzelfde geldt voor een pand in Zaandam. Voordat dat bekend was, en voordat het verkocht was, liep ik al bij de gemeente langs en waarschuwde: 'Jongens jullie moeten opletten: er staat een belangrijk pand! Er zit van alles in: een getoogd plafond, en als je de zaak gaat 'uitpellen', dan kom je er vanzelf achter. Het ziet er aan de buitenkant niet uit, maar het is een heel belangrijk pand!' Nou, het wordt verkocht aan een nieuwe eigenaar en toen die het uit ging pellen kwamen er allemaal prachtige dingen tevoorschijn.'

Kritiek op gemeente en rijksdienst

Aan het begin van dit verhaal vermelden wij al dat de heer Wytema gemengde gevoelens heeft over de hulp die hij van instanties krijgt. In de eerste plaats schetsten wij zijn positieve ervaringen. Nu vertelt de heer Wytema over zijn minder positieve ervaringen met instanties als de rijksdienst, de gemeente en de belastingdienst. De heer Wytema:

'Mijn ervaring is dat ik op een aantal momenten ontzettend veel hulp heb gehad van de overheden. Heel plezierig ook. Maar op een aantal momenten denk ik: als ik zo mijn praktijk zou uitoefenen, dan was ik allang failliet.

Zo zijn er volgens mij te weinig enthousiaste mensen. Er is steeds meer controle nodig, want er zijn nog een heleboel onbeschermden monumenten, panden die niet beschermd zijn, waarbij, als je de zaak gaat uitpellen blijkt, dat er een interessant interieur is. En dat is mijn algemene kritiek, dat er te weinig interesse is in het hebben en gebruiken van besturingsmiddelen. Ik heb hier het één na het andere pand zien verdwijnen. Waarom? Omdat er telkens sloopvergunningen worden afgegeven! Men springt hier te onzorgvuldig met zijn monumenten om en de oorzaak daarvan is te weinig mankracht en te weinig controle op sloop- en bouwvergunningen.'

Het probleem van de bron

Bij verplaatsing van de klokgevel en het schuurtje zijn twee dingen tegengevallen. De opstelling van de belastingdienst vind ik, als van die panden de bron verandert, zeer vervelend. Wanneer de bron verandert zijn de kosten niet meer fiscaal aftrekbaar. Ik ken iemand die tot de

Hoge Raad heeft geprocedeerd. Hij heeft een zeventiende eeuws pand gedemonteerd en het plank voor plank met originele materialen herbouwd, dus volkomen in de originele stijl, zéér zorgvuldig. De Hoge Raad was van mening dat de bron was veranderd en dat meneer daarom geen gebruik kon maken van fiscale regelingen. Ik vind dat de regeling veranderd moet worden. Het is mij ook overkomen, dat de belastingdienst zei: ‘Nee, meneer, u kunt de kosten niet aftrekken.’

We horen verontwaardiging en verbazing in zijn stem:

‘Terwijl het toch een rijksmonument is? Het is monument gebleven! Ik heb de gevel zelf gerestaureerd, ook het houtsnijwerk; meestal wordt dat vernieuwd. Ik heb het oude houtsnijwerk gebruikt: heb alle rotte stukken eruit gezaagd en nieuw hout erin gezet. De hele zaak geïmpregneerd, dus het is voor 90% het oude houtsnijwerk. En waarom? Houtsnijwerk is zo individueel; iedere houtwerker heeft zijn eigen handschrift, hè? Dat heb ik aan de hand van foto’s in was gemodelleerd en later bijgemaakt. Dus voor 90% is het origineel houtsnijwerk. Dan snap ik werkelijk niet waarom het niet aftrekbaar is van de belasting.

Ik vind het echt een schande dat een leraar ambachtsschool die zó consentieus het pand oppakt en op een andere plek terugzet, zijn fiscale mogelijkheden misloopt. Want vaak zit het hem niet eens in de subsidie, maar wel in het fiscaal voordeel. En ik denk dat er vanuit de monumentensfeer veel harder moet worden gevochten tegen het Ministerie: er moeten goede fiscale maatregelen komen. Het Ministerie van Financien verwaarloost dat fiscale aspect. Wil je werkelijk iets doen aan je cultuur, dan moet je de fiscale mogelijkheden uitbreiden. Dan moet de wetgeving veranderen.’

Wanneer wij Wytéma op een later tijdstip spreken verwijst hij in dit kader naar een artikel in de Telegraaf van 6 september 1998, dat gaat over de plannen van het nieuwe kabinet over een nieuwe regeling inzake onderhoud. Onderhoud zal in de 21e-eeuw niet langer fiscaal aftrekbaar zijn. Wytéma reageert verontwaardigt en zegt ons: ‘Als voor rijks- provinciale en gemeentelijke monumenten geen onderhoudsregeling blijft bestaan waarbij de kosten fiscaal aftrekbaar zijn, wordt dat de nekslag voor het behoud van monumenten!’

Teleurstelling en onbegrip

Wytéma ervaart nog een teleurstelling voor monumenteneigenaren:

‘De subsidie wordt vanwege de nieuwe regeling veel te laat uitgekeerd. Dan kan men wel een laag rentedragende lening krijgen, maar daar heeft men, ondanks de lage rente, niets aan. Of ik bij een bank nou tegen één of vijf procent rente leen, daar gaat het niet om. Het gaat om de vraag: welk financiële vermogen heb ik? Wat kan ik lenen? Ik moet immers geld lenen. Daarbij speelt ook de fiscale kant een belangrijke rol. Heb je fiscale mogelijkheden, dan heb je een heel ander plaatje bij de bank, dan krijg je makkelijker geld. Je kunt van tevoren in Zeist bespreken wat je fiscale mogelijkheden zijn, dat is op zich wel een verbetering dat niet achteraf blijkt dat je geen fiscale voordelen hebt. Toch krijgen heel veel mensen te horen: “Meneer u heeft geen fiscale mogelijkheden”. Dáár zit hem het onrechtvaardige in. Er moet veel harder getamboureed worden op de fiscale mogelijkheden.

Verder heb ik met de provincie een enorm meningsverschil gehad. Waarover doet er nu even niet toe, het gaat even om het proces. Want omdat ik zelf advocaat ben heb ik zelf een bezwaarschrift ingediend en hebben we een zitting gekregen. Gelukkig heb ik gelijk gekregen. Eigenlijk is dat natuurlijk een schande. Kijk, ik ben advocaat. Als ik zie dat er juridisch iets niet goed zit weet ik hoe ik dat moet aanpakken. Maar dat gaat zeker niet voor iedereen op. Iemand

anders die geen advocaat is, iemand die risico neemt, die grote financiële risico's neemt, die initiatief neemt, waarvan iedereen zegt 'goh, wat prachtig', die moet je natuurlijk niet later afstraffen met gezeur. Dan kan je niet zeggen als provincie 'we gaan ervan afwijken'.

De heer Wytéma uit zijn onbegrip steeds krachtiger:

'Het te laat uitbetalen is nog steeds niet verbeterd. Daar jaag je mensen mee weg, want niemand rekent erop dat je het geld pas veel later krijgt: je wilt immers nú restaureren. Het is ook psychologisch verkeerd. En dat is het vervelende van het monumentenfonds. Men moet de mensen sneller geld geven. Met de nieuwe regeling is tien procent gekort. Dan zegt men: 'Ja, maar je krijgt het geld nu eerder.' Alleen, dat is een valse redenatie, want dat geld krijg je niet eerder.

Je moet op een moment snel kunnen handelen. Als alles tegenzit, gaat dat je opbreken. Dan moet je wel erg veel uithoudingsvermogen hebben. Ik weet dat er mensen zijn die jarenlang hebben moeten vechten om het voor elkaar te krijgen, maar dat is er een handjevol. Ik vind het heel goed dat er kritisch toezicht is op monumenten, want er zijn mensen die zonder enig inzicht gaan breken. Maar dat geldt niet voor iedereen.'

Terugrestaureren in originele staat: keuzes maken

Het grootste vraagstuk waar de heer Wytéma mee kampt is de discussie over het terugrestaureren van panden. Hij vertelt verder:

'Je moet altijd kiezen. Neem nou bij voorbeeld de discussie over terugrestaureren. Ik vind daar de Rijksdienst te star in. Ik vind dat men ten eerste rekening moet houden met de bestaande omgeving: hoe valt het pand in de wand waar het in staat? Ten tweede moet men rekening houden met het pand als geheel. Heb je bij voorbeeld een hele mooie 16e-eeuwse topgevel en zitten daar lelijke 19e-eeuwse ramen in, dan zegt de Rijksdienst: 'Dat is historisch zo gegroeid dus dat moet je laten zitten' en dat vind ik onzin. Als de eigenaar nou vindt dat het een architectonische verbetering is om de oorspronkelijke indeling uit de 17e-eeuw of de situatie zoals die in de 18e eeuw was, weer terug te brengen, waarom gaat men dat dan verbieden? Daar zijn ze naar mijn smaak star in. Het is elke keer een afweging. Soms dan zeg ik: 'Je moet het laten zoals je het aantreft en het enige dat je doet is conserveren.' Maar in andere gevallen kan je anders besluiten.

Van het kantoor had ik een prachtige tekening uit het bouwjaar, dus ik weet precies hoe het is geweest. Ik heb foto's van de achtergevel, van 100 jaar geleden en heb gelukkig weinig discussie gehad want ik kon de Rijksdienst goed overtuigen. Ik vond ook foto's van de ramen aan de achtergevel, die ik ook aan de zij- en voorgevel terug wilde brengen.'

Iedere restauratie is uniek

'Neem nou orgelrestauraties. Met orgels is net als met huizen in de loop der tijd ontzettend veel gebeurd. En je moet altijd weer kiezen of het hoofdgedeelte nog in zodanige staat is dat je het oorspronkelijke barokorgel kunt reconstrueren. Zitten er nog originele pijpen aan, of kan ik beter teruggaan naar de 19e-eeuwse situatie, naar de grote romantische orgels? Dat betekent dus altijd een keuze over welke kant je uit moet. Een keuze of je elementen zo moet laten of juist veranderen. Kortom, iedere restauratie is uniek!'